

Сметана І. І.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ФАУНОНІМІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ В. СВДІЗІНСЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано мовні засоби вираження тваринного світу на лексико-синтаксичному рівні. Досліджено, що фауноніми в поетичному доробку В. Свідзінського становлять важливий чинник творення естетичної картини світу митця і представлені різноманітними видами та назвами: *кінь, воли, собака; вовк, лев, заць; коник, мурашка, бджола, метелик; змія, жаба, павук, равлик; сокіл, ворони, голуб, синиця, туркавка, чапля, зозуля, лебеді, гуси; птах, звір, риба, отари* тощо. Зображені зооніми мають як негативну, так і позитивну оцінку семантику, але найчастіше у творчості поета вони набувають негативного забарвлення. Виступають як дійовими особами, так і виконують статичну функцію. Зазначено, що простір тваринного світу в поезії митця поєднано із часом, що акцентує увагу читача наплинності життя і кінечності буття. Змалювання зоонімів також дає змогу В. Свідзінському зіставити світ природи та міські реалії, підкреслюючи дисгармонію та неспокій ліричного героя в урбаністичній локації. Виявлено, що зоолексеми в поетичному доробку автора часто функціонують як елементи порівняльних конструкцій. З'ясовано, що для зображення цих словесних образів письменник послуговується різними за структурою реченнями. Щоб акцентувати увагу реципієнта на означуваному фаунонімі, митець уживає прості конструкції, щоб відтворити сумну картину, показати розпач і тугу від втрати за допомогою зооніма – складні речення, а щоб емоційно виділити мовлення персонажа, увиразнити висловлювання, застосовує пряму мову та діалог. Для образного змалювання тваринного світу письменник використовує прикладки, звертання, обставини місця та способу дії, однорідні члени речення та порівняння. Експресивного забарвлення надають риторичні питальні конструкції. Серед стилістичних фігур використано персоніфікацію, антитезу та різні види повтору.

Ключові слова: індивідуальний стиль, просте, складне речення, діалог, пряма мова, повтор, звертання.

Постановка проблеми. Основною змістовою універсальною будь-якого тексту як комунікативної одиниці є простір. Дослідження особливостей вираження та функціонування в мові категорії простору цікавить багатьох мовознавців. Відповідно, уже зроблено чимало розвідок у цьому напрямі. Так, вираження просторових відношень на мовному рівні обґрунтували О. Бачишина [1], А. Демченко [2], І. Кононенко [3], Т. Скорбач [4] та інші.

У поетичній творчості В. Свідзінського великий інтерес у системі художнього простору становить природа, а саме тваринний світ, відтак розгляд особливостей його вживання на семантико-синтаксичному рівні є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найменуванню тварин (фаунізмів, фаунонімів, анімалізмів, зоосемізмів, зооні-

мів), функціонуванню, аналізу їх системної організації, семантико-типологічної характеристики, етимології у сучасному мовознавстві присвячено багато наукових праць, зокрема в роботах І. Голубовської [5], З. Дубравської [6], І. Дубровської [7], О. Левченко [8], Д. Ужченко [9], С. Шуляк [10] та інших.

Мета статті – дослідити мовні засоби вираження фаунонімів у поезії автора на семантико-синтаксичному рівні. Об'єктом дослідження є поетичні твори В. Свідзінського, предмет дослідження – лексико-семантичні й синтаксичні характеристики зоонімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органічною складовою природи є тварини, що становлять важливий чинник творення естетичної картини світу митця. У поетичному доробку В. Свідзінського фауноніми переважно представлені назвами свійських тварин: *кінь, козенята, воли, собака*; диких: *вовк, лев, заць*; назвами комах: *коник, мурашка, бджола, метелик*, а також лексемами *змії (змія), жаба, павук, равлик*. Досить активно вживаються назви птахів: *сокіл, ворони, голуб, синиця, туркавка, чапля, зозуля, лебеді, гуси*. Крім цих зоолексем, у досліджуваній поезії неодноразово функціонують і загальні назви: *птах, звір, риба, отари* [11].

Фауноніми, опоетизовані у творчості В. Свідзінського, досить часто виступають активними діями: *Сірий зайчик збудився – / Тихо. / Сірий зайчик послунав на діброву – / Уже й колокілець не чути. <...> Тоді зайчик плиг-плиг!* [12, с. 156]. *В руці ледь-ледь колишеться ухильно, / Гарячий вітер в бересті шумить; / На глибині проходить риба звільна, / Латаття спить, як пам'ять серця спить* [12, с. 278]. Змальовуючи спокій та тишу в природі, автор використовує складні безсполучникові конструкції, підсилюючи динаміку викладу персоніфікацією означуваних образів-зоонімів.

Простір тваринного світу у творчості письменника поєднано із часом, як-от: *Синій, з смужками золотими, / Довга паличка замість тіла, / Був він бистрий, веселий коник, / Все готовий летіти в далеч. <...> Чи він бачив майбутнє – коник? / Там він довго лежав забутий. / Там і листя на ньому тліло, / І, наосліп розклавши руки, / Нипали волочущі мряки. / Там він довго лежав забутий* [12, с. 162]. Застосований прийом паралелізму акцентує увагу читача наплинності життя, а риторичне питання вносить експресію саме завдяки питальній модальності, увиразнюючи тим самим настання передчасної смерті. Крім того, анафора прислівника *там*, а також повтор речення *Там він довго лежав забутий* підкреслює забуття, втрату пам'яті. Смерть як неминуче завершення земного життя зауважується і присудками відповідної семантики: *Сині смужки на нім померхли, / Жовті очі повицвітали* [12, с. 162]. Через образ коника В. Свідзінський показує і хитку межу між життям

і смертю: – *Смерть над бровою, / А на грудях дві, / Коник по волоссі, / Нече по траві* [12, с. 218]. Мотивплинності часу актуалізовано й через образ ведмеда: *У полі, над дорогою, / Нагорблені ведмеді, зіп'явши на задні лапи, / Приреченно почалали за обрій* [12, с. 220]. Щоб відтворити тужливу, сумну картину, автор використовує епітет *нагорблені* до означуваного зооніма, вагоме дієслово-присудок *почалали* та обставини способу дії *приреченно* й локативності *за обрій*. Розгортаючи думку, митець використовує повтор звертання та присудка, що надає стилістичної вагомості та напруги контексту: *... І ми чули, як вітер благав: / Ведмеді, ведмеді, не скидайтеся тополями / Не скидайтеся* [12, с. 220].

Негативного забарвлення у творчості поета набувають різні орнітоніми. Зоонім ворони, який забирає радість та щастя: *І жаль згадати! Що замчало / За дальній гаю ріг, / А що ворони позобали / Край степових доріг* [12, с. 207]; *Світлих безліч, а між ними – ворон. / Налетів – і сірий мур муріє / І на нім волоссям трупа трави* [12, с. 167]. У другому прикладі для акцентування згаданого образу автор виділяє його інтонаційно (знаком тире), а наслідкові змістові відношення між предикативними частинами складносурядного речення підкреслюють негативні конотації птаха.

Знак темряви, всепоглинальної влади над усім живим несе чорнокрил у поезії «Мені снилось...»: *А тоді наливув бистрий чорнокрил, / Тіло моє взяв / І в свою димівку переніс. / А його димівка гострі гори, / Глибокі провалля, темні звори* [12, с. 131]. Через просторові об'єкти, які підсилено епітетами *гострі, глибокі, темні*, що мають негативне оцінне значення, автор уварізно означуваній персонаж.

В образі мертвої голубки постає й померла кохана В. Свідзінського в останньому вірші із циклу «Mortalia», яку ліричний хоче віднайти. У поезії вербалізовано розпач і тугу від втрати. Письменник символічно сім разів уживає орнітонім голубка. У першій строфі він використовує діалогічну репліку, яка, на нашу думку, належить вітрові, хоча пунктуаційних маркерів для цього немає: *Іду полями – напроти вітер / Сині полотна провіває на згірку. / Обійди упруг, перейди й другий – / Ти можеш знайти голубу намистину, / Що рано-вранці зоря зринула, / Своєї голубки ніде не знайдеш* [12, с. 236]. Першу предикативну частину митець ускладнює однорідними присудками, вираженими дієсловами наказового способу, *обійди, перейди*, які передають спонування суб'єкта до певних дій, та вживає додаток *упруг* із локативним значенням, що окреслює простір, який треба долати. Але зміна спонукальної модальності цієї частини на розповідну в наступній двоскладній створює між частинами допустові змістові відношення, що посилюється протиставними відношеннями між наступними частинами. Антитезу актуалізують предикати *можеш знайти – не знайдеш*.

Сумної тональності набувають й інші орнітоніми, що мають народнопісенні витоки: *По лісі шум, розливний шум / Неперестанний... / Гойдаються верхи дубів / Високостанних. / Над ними хмари, як примари, / Пливають без дум, / А долі – срібне щебетання, / Зозулі сум* [12, с. 40]. У контексті поєднуються лексеми координат верху і низу. Природа сприймається величною й дещо відстороненою, водночас вічною. Це досягається вживанням постпозитивних означень (шум *неперестанний* і (дубів) *високостанних*, які завдяки своїй морфемній будові та звуковому складу мають «тривале» звучання. Метафоричне словосполучення *зозулі сум* передає семантикуплинності життя.

Загальний тривожний настрій простежується і в поезії «Аж смутно ж тут ходити...» через метафоричні дії орнітоніма: *Ще й голуб з гілки бука / Аврука в тень хитку: «Розпадина... розпука... / Ой руку, руку-ку!»* [12, с. 253]. Для зосередження уваги реципієнта на зажуреному стані природи митець використовує однорідні підмети, виражені експресивно забарвленими іменниками, та знак три крапки після них. Інтонаційна напруга підкріплюється і персоніфікованим образом змії: *Сичить стара зміїха / В роззявленому пні: / «Люби мою господу, / Жени задуму пріч, / Спийши свою пригуду / На попелі узбіч»* [12, с. 253]. Щоб виразно, динамічно передати мінорну тональність, стривоженість ліричного героя, автор вживає епітети негативної семантики *стара, роззявленому* та локативну обставину *на попелі узбіч*.

Непозитивно у творчому доробку В. Свідзінського зображено й образ отари домашніх тварин: *Коли раптом туп-туп: / Метляє вим'ям пружким. / Зглемедало кору й лозу, / Збило злотистий дим* [12, с. 157]; *А там ходив товар безглуздий, / Лінива вагота, / Та й потроцили цівку-стрілку / Повільні копита»* [12, с. 153]. У першому контексті сумна динаміка створюється однорідними присудками, розміщеними на початку рядків строфи, а також засобом алітерації [з]. У другому – за допомогою епітетів *безглуздий, лінива* до означуваного образу та присудком *потроцили*, що посилюють негативне ставлення.

Змалювання зоонімів дає змогу письменникові зіставити світ природи та міські реалії: *Але там – там навіть зайчик малий / У лісі мав хату свою. / І приходив до нього / Вовк-сіроманець, / Медвідь-набрідь, / Рак-неборак, – / Приходили в гості до нього, / Аж поки зірвалася буря...* [12, с. 129]. Уживаючи до тварин прикладки *сіроманець, набрідь, неборак*, які надають казкових характеристик, а також епітет *малий* до *зайчика*, автор зауважує безтурботність та спокій природи. Розгортаючи думку, митець використовує звертання та риторичні запитання: *Зайчику малий, це ти? / Ходи до мого притулку, / Тут тепло, тут гріють асфальт. / Ходи, погадаймо удово, / Як нам вернути додому? <...> А хутче сідаймо, сідаймо, / Ти назад, а я правити буду* [12, с. 129]. Повтор присудка, виражений дієсловом у наказовому способі, *сідаймо, сідаймо* та обставина способу дії *хутче* підкреслюють дисгармонію та неспокій ліричного героя в урбаністичній локації і бажання його якнайшвидше повернутися додому.

Зоолексеми в поетичному доробку В. Свідзінського часто функціонують як елементи порівняльних конструкцій, наприклад: *Високий цвіт здіймається на плавах, / Як сонний лев, важка гора лежить* [12, с. 290]. *Коли сонце з-понад гаю / Обернулося назад / І, немов ручне ягнятко, / Прояснівши, вбігло в сад* [12, с. 285]. *Дивлюсь: як юний лев, / На стежку, перед хату, / Розпасяно лягло, / Розверглося зігріто / І на камінні плити / Поклало лапу пелехату* [12, с. 150]. Показовим є сполучення зоонімів з образами міста: *Чи я збився і назад вернусь, / Чи то місто зачакловане, / Як на релях, як на конику / Непомітно обернулося?* [12, с. 255] *Іде він далі, а ранній гудок / Виповняється, стигне, росте, / То як лебідь зринає шию...* [12, с. 202]. Часто зі звіром порівнюється трамвай: *Загудів трамвай – і зник поволі / В місячному блиску, за домами, / Як зникає в лісі за куцями / Звір високий з зіркою на чолі* [12, с. 271]. У складно-підрядному реченні з підрядною порівняльною автор зіставляє обставини місця, засвідчуючи те, що В. Свідзінський наповнює міський простір уявними реаліями природи, які є невід'ємними складниками його світобачення. У контексті: *Коцаво*

гримлять трамваї, / Ніби падають з висоти, / Огнів – як листя у гаї, / Свічниками горять мости [12, с. 211] – предикат *гримлять* та обставина способу дії *коцаво* в першій предикативній частині створюють враження штучності міста.

Рядки поетичних творів В. Свідзінського, що містять зоолексеми, передають також спокій та гармонію зі світом, як-от: *Снів кропив'янки, рання річка, / Над коноплями дим зелений – / Як ми повно владали світом!* [12, с. 162]. *А сині метелики, сині / Де ярній цвіт на долині. / Потум'ям шириться сонце. / В сонці як іскри метелики сині* [12, с. 90]; *Зукоса чапля пролетіла, / Вуже в'юнко перепливав ріку; / Золотогранна, на листку / Край мене капля тріпотіла* [12, с. 341].

Письменник створює персоніфікований образ птахів, що відповідає народнопоетичній традиції: *То кувала зозуленька / Увечері в гаю: / – Козаченьку кучерявий, / З якого ти краю? / І туркавка воркувала / До сходу край броду: / Козаченьку чорнобривий, / Якого ти роду?* [12, с. 15]. Автор за допомогою орнітонімів акцентує увагу на зміні часопросторових координат *в гаю – край броду, увечері – до сходу сонця*, що пов'язано зі змальовуваними подіями – загибеллю ліричного героя. Брід, за фольклорною символікою, позначає щось невідоме, небезпечне [13, с. 56].

В. Свідзінський, зокрема, вживає пряму мову, яку вкладає в уста бджіл, що традиційно символізують трудівників: *У неділю ранесенько / Буйно пчолу вигравали, / Старенькому пасічнику-діду / Над ухом гучали: / – Ой діду, наш діду, / Ти просниши до обіду, / А ми вдосвіта встали, / То вже скрізь побували: / Розсипались ми по луках / Цвітучих, / Розлітались по гаїнах / Дрімучих, / Погуляли ми і в полі, / І в лузі, / Побудили дзвіночки / В ярузі; / Сколихнули ми лелію / В діброві, / Отрусили з неї роси / Перлові; / Ми до кожної чарунки / Воскової / Доливали вологи / Медової...* [12, с. 13]. У прямій мові застосовано нагнітання однорідних присудків, поширених локативними обставинами, з метою створення динамічної та повної характеристики працелюбних комах. Для акцентування уваги реципієнта на просторових поняттях письменник виносить обставини в окремі рядки вірша, а також уживає постпозитивні означення *цвітучих, дрімучих*, які посилюють зображувальний потенціал контексту. Використаний полісиндетон інтонаційно виокремлює кожен з однорідних членів, надає викладу епічності й виразності. Усіма засобами поет відтворює ритмомелодичку звукового образу – гудіння бджіл.

Висновки і пропозиції. Отже, у поетичному доробку В. Свідзінського фауноніми, представлені різноманітними назвами, виразно відтворюють простір, у якому перебуває ліричний герой. Зображені зоолексеми мають як негативну, так і позитивну оцінку семантику, виступають як активними діячами, так і використовуються для зображення тла подій. Відповідні словобрази автор уводить у прості та складні речення, для відтворення живого усного мовлення у діалог та пряму мову. Експресія в простих реченнях виникає внаслідок використання компонентів, які його ускладнюють. Крім розповідних речень, митець вживає риторичні питальні конструкції. Для образного змалювання тваринного світу письменник використовує прикладки, звертання, обставини місця та способу дії, однорідні члени речення та порівняння. Серед стилістичних фігур використано персоніфікацію, антитезу та різні види повтору. Перспективними вбачаємо подальші мовознавчі розвідки індивідуального стилю В. Свідзінського задля розкриття особливостей його поетичного мовомислення.

Література:

1. Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові. *Наукові записки [Національного ун-ту «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна.* 2012. Вип. 24. С. 7–9.
2. Демченко А. В. Художній простір у мовній картині світу Василя Стуса. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер.: «Лінгвістика»* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2008. Вип. 8. С. 221–223.
3. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов). *Мовознавство.* 1996. № 6. С. 39–46.
4. Скорбач Т. В. Мовні особливості вираження художнього простору в поезії В. Поліщука – мовознавча та літературознавча проблеми. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. праць. Вип. 5. Харків. 1998. С. 147–151.
5. Голубовська І. О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин». *Мовознавство.* 2003. № 6. С. 61–68.
6. Дубравська З. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів. *Young Scientist.* 2018. № 3.1. С. 51–52.
7. Дубровська І. Зооніми в романі Е. М. Ремарка «Три товариші». *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 56. Т. 2. С. 104–108.
8. Левченко О. П. Принципи зооцентризму у фразеотворенні: Проблеми зіставної семантики. *Збірник наукових статей.* Київ : КДПУ, 2001. С. 206–209.
9. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2000. 27 с.
10. Шуляк С. Лексика на позначення фаунонімів (на матеріалі українських замовлянь). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Випуск 187. Кропивницький: Видавництво «КОД», 2020. С. 432–437.
11. Сметана І., Тимченко А. В притасних думках : мотивіка творчості Володимира Свідзінського : монографія. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2021. 380 с.
12. Свідзінський В. Є. Твори: у 2-х т. / вид. підготувала Е. Соловей. Київ : Критика, 2004. Т. 1. Поетичні твори. 584 с.
13. Жайворонюк В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

Smetana I. Linguistic means of expressing faunonyms in the poetic work of V. Svidzinsky

Summary. The article analyzes the linguistic means of expression of the animal world at the lexical-syntactic level. It has been investigated that faunonyms in the poetic work of V. Svidzinsky are an important factor in creating an aesthetic picture of the artist's world and are represented by various types and names: horse, oxen, dog; wolf, lion, hare; grasshopper, ant, bee, butterfly; snake, frog, spider, snail; falcon, crows, pigeon, tit, plover, heron, cuckoo, swans, geese; bird, beast, fish, flocks, etc. The depicted zoonyms have both negative and positive evaluative semantics, but most often in the work of the poet they acquire a negative color. They act both as actors and perform a static function. It is noted that the space of the animal world in the artist's poetry is combined with time, which emphasizes the reader's attention to the fluidity of life and the finitude of being. Drawing zoonyms also allows V. Svidzinsky to compare the natural world and urban realities, emphasizing the disharmony and restlessness of the lyrical hero in an urban location. It was found that zoolexems in the author's poetic works often function as elements of comparative constructions. It was found that the writer uses sentences with different

structures to depict these verbal images. In order to focus the recipient's attention on the indicated faunonym, the artist uses simple constructions to reproduce a sad picture, to show despair and longing from loss with the help of a zoonym – complex sentences, and to emotionally highlight the speech of the character, to emphasize the statement, he uses direct speech and dialogue. To depict the animal world figuratively,

the writer uses adjectives, references, circumstances of place and method of action, homogeneous clauses and comparisons. Expressive coloring is provided by rhetorical interrogative constructions. Personification, antithesis and various types of repetition are used among stylistic figures.

Key words: individual style, simple, complex sentence, dialogue, direct speech, repetition, address.